

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 3 (P3)

NYENYANYANA/NYENYANKULU 2015

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 100

Papila leri ri na 12 wa tipheji.

XIYENGE XA A: SWITSHURIWA SWA XITSALWANA**SWIVUTISO SWA 1–6****1.1 NDZI TE NDZI KU PHAPHA, NDZI TIKUMA NDZI RI ENDZENI KA AMBULENSE**

Xitsalwana xa muxaka wa ndzungulo.

Mukamberiwa u languteriwa ku tsala xitsalwana xa ndzungulo a hlamusela xivangelo xo va a tikuma a ri endzeni ka ambulense.

Xitsalwana xi nga katsa na tin'wana ta timhaka leti landzelaka:

- Siku, ndhawu na nkarhi lowu swi humeleleke ha wona.
- Lava a a ri na vona loko swi humelela.
- A hlamusela hi ku hetiseka leswi humeleleke.
- Leswi a phaphamiseke xiswona.

[50]**1.2 NYIKO YO HLAWULEKA LEYI NDZI NGA TSHAMA NDZI NYIKIWA YONA EVUTON'WINI BYA MINA**

Xitsalwana xa muxaka wa nhlamuselo.

Mukamberiwa u languteriwa ku tsala xitsalwana xa nhlamuselo a hlamusela nyiko yo hlawuleka leyi a nga tshama a nyikiwa yona evuton'wini bya yena eka nkarhi lowu nga hundza.

Xitsalwana xi nga katsa na tin'wana ta timhaka leti landzelaka:

- Muxaka wa nyiko ya kona.
- Laha a yi huma kona na xivangelo xo va a yi kuma.
- Matitwelo ya yena loko a swi twile leswaku u ta amukela nyiko na loko a yi amukela.
- Lava a a ri na vona loko a yi kuma na leswi vona va swi endleke.
- Leswi a swi dyondzeke hi ku kuma nyiko leyi.
- Ndlela leyi swi n'wi hlohloleleke hayona eka swa vutomi bya yena hikwalaho ka nyiko leyi.

[50]

1.3 VANA VA MASIKU LAWVA VA LAWURIWA HI VANGHANA KU TLULA VATSWARI VA VONA

Xitsalwana xa muxaka wa mavonelo/nkanelo na mianakanyo.

Mukamberiwa u languteriwa ku andlala mavonelo, miehleketo, mianankanyo na matitwelo ya yena hi vana va masiku lawva lava lawuriwaka hi vanghana ku tlula vatswari va vona hi ku yimela kumbe ku seketela matitwelo ya yena.

Xitsalwana xi nga katsa na tin'wana ta timhaka leti landzelaka:

- Mavonelo ya yena hi nhlokomhaka leyi.
- Leswi vana va swi endlaka ku komba leswaku va lawuriwa hi vanghana ku tlula vatswari va vona.
- Swivangelo swa ku va va lawuriwa hi vanghana ku tlula vatswari va vona.
- Leswi vatswari va nga va ka va titwisa xiswona.
- Switandzhaku swa swiendlo swa vona.
- Leswi yena a vonaka onge swi nga endlwiwa ku cinca xiyimo lexi.

[50]**1.4 NDZA TINYUNGUBYISA HI VUMINA**

Xitsalwana xa muxaka wa nkanelo.

Mukamberiwa u languteriwa ku kanela hi leswi a tinyungubyisaka hi swona.

Xitsalwana xi nga katsa na tin'wana ta timhaka leti landzelaka:

- Lexi endlaka leswaku a tinyungubyisa. Xikombiso: mahanyelo, xivumbeko kumbe leswi a kotaka ku swi endla kumbe ku swi fikelela.
- Leswi swi n'wi pfunaka swona.
- Matitwelo ya yena.
- Leswi vatswari, vanghana na vanhu lavan'wana va nga va ka va titwisa xiswona hi yena.

[50]

1.5 NHENHA YI ETHELE NA VUTLHARI BYA YONA

Xitsalwana xa muxaka wa mianakanyo.

Mukamberiwa u languteriwa ku tsala xitsalwana laha a nyikaka mianakanyo ya yena hi nkoka wa nhenha leyi a yi anakanyaka.

Xitsalwana xi nga katsa na tin'wana ta timhaka leti landzelaka:

- Mavito ya nhenha leyi a nga ta rungula ta yona.
- Xivangelo xa ku lova ka nhenha leyi.
- Migingiriko leyi endliweke hi nhenha leyi.
- Gome leri nhenha leyi yi ku siyeleke rona.
- Leswi u nga ta ka u nga swi rivali hi nhenha leyi.

[50]

1.6 SWITSALWANA HI SWIFANISO

1.6.1 Mukamberiwa u languteriwa ku tsala xitsalwana hi nhlokomhaka ya yena n'wini leyi yi fambelanaka swinene na leswi swi nga le xifanisweni.

Xitsalwana xi nga katsa na tin'wana ta timhaka leti landzelaka:

- Ku pfuna ka dyondzo.
- Mahlayelo lamanene yo fana na ku hlaya mi ri hi mintlawa.
- Ku xixima swiboho leswi vadyondzi va tivekelaka swona swo hlaya no dyondza.
- Ku pfunana hitlhelo ro hlawula ntirhovutomi mi ri hi mintlawa.

[50]

1.6.2 Mukamberiwa u languteriwa ku tsala xitsalwana hi nhlokomhaka ya yena n'wini leyi yi fambelanaka swinene na leswi swi nga le xifanisweni.

Xitsalwana xi nga katsa na tin'wana ta timhaka leti landzelaka:

- Ku pfuna ka vutiolori.
- Tindlela leti ti nga tirhisiwaka to tiolola.
- Mimbuyelo leyi yi nga kumekaka loko munhu a tiolola.
- Tinxaka ta switirhisiwa leswi nga tirhisiwaka ku endla vutiolori.
- Ku landzelela swiboho leswi munhu a tivekelaka swona swo tiolola.

[50]

- 1.6.3 Mukamberiwa u languteriwa ku tsala xitsalwana hi nhlokomhaka ya yena n'wini leyi yi fambelanaka swinene na leswi swi nga le xifanisweni.

Xitsalwana xi nga katsa na tin'wana ta timhaka leti landzelaka:

- Siku ro sungula ku va a khandziya xihahampfhuka.
- Ku va yena a navela ku tikuma a khandziyile xihahampfhuka.
- Ku va a navela ku endzela matiko ya le handle hi xihahampfhuka.
- Ku va a navela ku tikuma a humelerile evuton'wini.
- Tinghozi kumbe makhombo ya swihahampfhuka.

[50]

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 50

XIYA:

- Tirhisa rhubiriki minkarhi hinkwayo loko u koreketa xitsalwana xa vutumbuluxi (Papila ra vu3, XIYENGE XA A).
- Timaraka to sukela eka 0 kufikela eka 50 ti avanyisiwile hi tinhlamuselo ta 5 ta vuswikoti.
- Eka swilaveko swa Vundzeni, Ririmi na Xitayili, nhlamuselo yin'wana na yin'wana ya vuswikoti eka leta ntlhanu yi avanyisiwile hi swiyimo swimbirhi: xa le henhla na xa le hansi xikan'we na maavelo ya lawa ya tirhisiwaka ya timaraka.
- Xivumbeko a xi khumbeki hi xiyimo xa le henhla na xa le hansi.

RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWANA EKA RIRIMI RA LE KAYA [TIMARAKA TA 50]

Swilaveko		Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI & MAKUNGUHATELO (Mahlamulelo na miehleketo) Maveketelelo ya miehleketo eka makunguhatelelo. Ndzemuko wa xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu.	Xiyimo xa le henhla	28–30	22–24	16–18	10–12	4–6
TIMARAKA TA 30		-Mahlamulelo yo hlawuleka/lama tlhonthaka miehleketo na ku hundzisa eka leswi languteriweke. -Miehleketo ya vutlhari, leyi tlhonthaka miehleketo naswona leyi vupfeke. -Mahungu ya veketeriwe hi ndlela yo hlawuleka naswona ku na nkhlulukelano (nhlangano) ku katsa manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	-Mahlamulelo lama vumbiweke kahle swinene. -Miehleketo leyi faneleke no tsakisa naswona yi kombisa vumbhoni byo va yi vupfile. -Mahungu ya veketeriwe kahle swinene naswona ku na nkhlulukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	-Mahlamulelo lama amukelekaka. -Miehleketo leyi nga na khulukelano na ku khorwisa. -Mahungu ya veketeriwe kahle naswona ku na nkhlulukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	-Mahlamulelo ma na nkhlulukelano kun'wana. -Miehleketo a yi twisiseki naswona a yi kombisi vutitumbuluxeli. -Ku na vumbhoni byitsongo bya maveketelelo na nkhlulukelano wa mahungu.	-Mahlamulelo yo huhula. -Miehleketo yo hlanganahlangana yo ka yi nga kongomisi mhaka. -Mahungu yo huhula no vuyeleriwa. -Mahungu a ya veketeriwangi kahle naswona ya hava nkhlulukelano.

**RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWANA EKA RIRIMI RA LE KAYA [TIMARAKA TA 50]
(ku yisa emahlweni)**

Swilaveko		Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
		25–27	19–21	13–15	7–9	0–3
	Xiyimo xa le hanshi	-Mahlamulelo ya xiyimo xa le henhla kambe lama nga riki na swihlawulekisi swa xitsalwana xo hlawuleka no tlhontlha miehleketo. -Miehleketo ya vutlhari no vupfa. -Mahungu ya veketeriwe hi ndlela ya vutshila naswona ku na nkhlukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	-Mahlamulelo lama vumbiweke kahle. -Miehleketo leyi faneleke no tsakisa. -Mahungu ya veketeriwe kahle naswona ku na nkhlukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	-Mahlamulelo lama amukelekaka kambe hungu a ri hlamuseriwangi ri twisiseka swinene. -Miehleketo yi na khulukelano lowu eneleke na ku khorwisa. -Mahungu ya veketeriwe kahlenyana naswona ku na nkhlukelanonyana (nhlanganonyana) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	-Mahlamulelo hakanyingi a hi lama faneleke. -Miehleketo yi tala ku va leyi nga hlanganangiki na ku hlanganahlangana. -Ku hava vumbhoni lebyi kombisaka maveketelelo lamanene na nkhlukelano wa mahungu.	-A nga kalangi a ringeta ku angula ku ya hi nhlokomhaka. -Miehleketo hi leyi yi nga fanelangiki naswona a yi fambelani nakatsongo na nhlokomhaka. -A yi na nkongomo naswona yi pfuvapfuvekile.

**RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWANA EKA RIRIMI RA LE KAYA [TIMARAKA TA 50]
(ku yisa emahlweni)**

Swilaveko		Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
RIRIMI, XITAYILI & KU HLELA Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swa fambelana na xikongomelo/ nkucetelo, vundzeni; Mahlawulelo ya marito. Matirhiselo ya ririmi na swiaki na milawu ya rona; mahikahatelo, ntivoririmi na mapeletelo.	Xiyimo xa le henhla	14–15 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swa fambelana swinene na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Vutitshembi eka ku tirhisa ririmi naswona hi ndlela yo hlawuleka no tsakisa. -Xi koka rinoko naswona xi na thoni leyinene no tlhavula. -Swihoxo swa ntivoririmi na mapeletelo a swi tali ku va kona. -Xi vumbiwile hi ndlela ya vutshila swinene.	11–12 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana kahle na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Ririmi hi leri faneleke naswona thoni leyi tirhisiweke hi leyi faneleke minkarhi hinkwayo. -Swihoxo swa ntivoririmi na mahikahatelo a swi talangi. -Xi vumbiwile hi ndlela ya vutshila.	8–9 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swa fambelana na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Ririmi ri tirhisiwile hi mfanelo ku hlamusela mahungu. -Thoni hi leyi faneleke. -Ku tirhisiwile ririmi ro tlhavula ku tiyisisa vundzeni bya hungu.	5–6 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swa fambelanyana na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Matirhiselo ya ririmi i ya xiyimo xa madyondza swinene. -Thoni na dikixini hi leswi swi nga faneriki. -Ntivomarito i wa mpimo wa le hansi.	0–3 -Ririmi a ri twisiseki. -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito a swi fambelani na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Ntivoririmi wa mpimo wa le hansi swinene wu endla leswaku mahungu ya nga twisiseki.
		TIMARAKA TA 15	13 -Ririmi i ra xiyimo xa le henhla naswona ri na thoni leyi faneleke no tlhavula. -Swihoxo swa ntivoririmi na mapeletelo a swi tali ku va kona. -Xi vumbiwile hi ndlela yo hlawuleka.	10 -Ririmi ra koka naswona hakanyingi ra vuyerisa. -Thoni hi leyi faneleke na ku vuyerisa. -Swihoxo swa ntivoririmi na mapeletelo i switsongo. -Xi vumbiwile hi ndlela ya vutshila.	7 -Matirhiselo lama faneleke ya ririmi eka minkarhi yin'wana. -Hakanyingi thoni hi leyi faneleke kambe ku tirhisiwa ka ririmi ro tlhavula i ka mpimo wa le hansi.	4 -A ku tirhisiwangi ririmi leri faneleke. -Ku tirhisiwile swivulwa swo fana kumbe switsongo leswi hambaneke. -Ntivomarito i wa mpimo wa le hansi swinene.
XIVUMBEKO Swihlawulekisi swa xitshuriwa. Mavumbelo ya tindzimana na swivulwa.	Xiyimoxa le hansi	5 -Mavumbelo ya nhlokomhaka i ya xiyimo xa le henhla swinene. -Vuxokoxoko lebyi hlawulekeke. -Swivulwa na tindzimana swi vumbiwile hi ndlela ya xiyimo xa le henhla swinene.	4 -Vuxokoxoko byi vumbiwile hi ndlela yo twisiseka. -Ku na nkhlukelano. -Swivulwa na tindzimana swa twisiseka naswona i swo hambanahambana.	3 -Ku vumbiwile vuxokoxoko lebyi faneleke. -Swivulwa na tindzimana swi vumbiwile hi ndlela leyinene. -Xitsalwana xi sala xa ha twisiseka.	2 -Ku na timhakankulunyana leti faneleke. -Swivulwa na tindzimana swi na swihoxo. -Xitsalwana xa ha twisiseka hambileswi xi nga na swihoxo.	0–1 -Ku pfumaleka timhakankulu leti lavekaka. -Swivulwa na tindzimana swi na swihoxo. -Xitsalwana a xi twisiseki.
TIMARAKA TA 5 MAAVELO YA TIMARAKA		43–50	33–40	23–30	13–20	0–10

XIYENGE XA B: SWITSHURIWA SWA XITSALWAMBIKO**SWIVUTISO XA 2****2.1 PAPILA RA XINGHANA**

Mukamberiwa u ta tsalela munghana wa yena papila ro n'wi khongotela.

Mukamberiwa u fanele a tekerile enhlokweni timhaka leti landzelaka:

- Papila leri a ri na mafundza.
- U fanele a va a tsarile adirese na siku eka tlhelo ra xinene ra papila.
- U fanele a tsarile adirese yin'we
- Eka xiloso ku nga tsariwa: Eka Solani, Munghana ...
- Eka nghimeto ku tsariwa: Hi mina ... kutani ku ta landzela vito ra mutsari (handle ka xivongo).

[25]**2.2 MATIMU YA MUFI**

Mukamberiwa u fanele a va a tsarile matimu ya malume wa yena loyi a hundzeke emisaveni lawa a nga ta ya hlaya hi siku ra ku heleketiwa ka yena endlwini ya yena yo hetelela.

Matimu ya malume wa yena ya fanele ya katsa tin'wana ta timhaka leti landzelaka:

- Mavito na xivongo swa mufi, vukhale, ndhawu laha mufi a velekiweke kona na laha a loveleke kona, xivangelo xa rifu, vukhale bya mavabyi, siku ra ku velekiwa ra mufi, siku ra ku hundza emisaveni ra mufi na vatswari va yena, leswi a swi fikeleleke loko a ha hanya.
- Xiave eka migingiriko ya muganga kumbe tiko.
- Mukamberiwa u fanele a gimeta hi ku navelela mufi ku etlela hi ku rhula na ku phata mufi loko a ri na byona vuswikoti byo endla tano.

[25]**2.3 XIVIKO**

Mukamberiwa u fanele a va a tsarile xiviko lexi a nga ta xi andlalela vatswari mayelana na nhlengeletano leyi va nga ta va na yona mayelana na ku pfuna vantshwa lava tingheniseke eka khombo ro tirhisa swidzidziharisi.

Xiviko xa yena xi fanele ku va na leswi landzelaka:

- Nhlokomhaka, siku na nkarhi.
- Vanhu lava xi kongomisiweke eka vona.
- Timhaka leti ti kumiweke eka ndzavisiso wa moviki.
- Mahetelelo na swintshuxo eka vahlayi va xona.
- Mutsari wa xona.

[25]

2.4 ATIKILI YA MAGAZINI

Mukamberiwa u fanele a va a tsarile **atikili** ya magazini mayelana na ku andza ka makhombo ya le mapatwini lawa ya vangiwaka hi lava va tshikaka swifuwo swa vona loko ri perile.

Atikili ya yena yi fanele yi katsa tin'wana ta timhaka leti landzelaka:

- Yi fanele xi kombisa nhlokomhaka na vito ra mutsari.
- Miehleketo kumbe mavonelo ya mutsari wa mhaka leyi a navelaka ku yi fikisela vahlayi va atikili ya yena.
- Yi tsariwile hi tikholomo.
- Yi hetelela hi vito ra magazini na webusayiti swa lomu yi nga kumiwaka kona.

[25]

2.5 MBULAVULO

Mukamberiwa u fanele ku tsala mbulavulo lowu a nga ta wu nyika hi siku leri nkhuvo wo tlangela vadyondzi va ka matiriki hileswi va paseke hi 100% n'wexemu.

Mbulavulo wa yena wu fanele wu katsa tin'wana ta timhaka leti landzelaka:

- Manghenelo, miri na mahetelelo.
- Wu fanele wu yelana na ntirho wa siku leri.
- Ku tikarhata ka vadyondzi, vadyondzisi na vatswari.
- Ku titwa ka vadyondzi na vadyondzisi hi mbuyelo lowu.
- Wu tlhela wu khavisiwa hi swikombiso, mitshaho, misavu na tinhlayo loko ti khumbeka.
- Wu hetelela hi ndlela yo khensa vayingiseri.

[25]

2.6 N'WANGULANO

Mukamberiwa u fanele a va a tsarile n'wangulano exikarhi ka mudyondzisi loyi a tsundzuxaka mudyondzi loyi a paseke hi tinyeleti eka tidyondzo ta yena hinkwato, kambe a pfumala mali yo yisa tidyondzo ta yena emahlweni.

N'wangulano wa yena wu fanele wu katsa tin'wana ta timhaka leti landzelaka:

- Mukamberiwa u ta tsala hi ndlela yo hlamulana.
- Ku ta hlamulana mudyondzisi na mudyondzi.
- Wu fanele ku paluxa mbangu na ku va na manghenelo, miri na mahetelelo.
- Va nga bula hi tindlela to kuma tibasari kumbe ku lombiwa mali.

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 50
NTSENGO WA TIMARAKA: 100

XIYA:

- Tirhisa rhubiriki minkarhi hinkwayo loko u koreketa xitsalwana xa vutumbuluxi (Papila ra 3, XIYENGE XA B).
- Timaraka to sukela eka 0 ku fikela eka 25 ti avanyisiwile hi tinhlamuselo ta 5 ta vuswikoti.
- Eka swilaveko swa Vundzeni, Nkunguhato na Xivumbeko, nhlamuselo yin'wana na yin'wana ya vuswikoti eka leta ntlhanu yi avanyisiwile hi swiyimo swimbirhi: xa le henhla na xa le hansi xikan'we na maavelo lawa ya tirhisiwaka ya timaraka.
- Xivumbeko a xi khumbeki hi xiyimo xa le henhla na xa le hansi.

**RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWAMBIKO XO LEHA EKA RIRIMI RA LE KAYA
[TIMARAKA TA 25]**

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
<p>VUNDZENI, MAKUNGUHATELO & XIVUMBEKO</p> <p>Mahlamulelo na miehleketo. Maveketelelo ya miehleketo eka makunguhatelelo. Xikongomelo, vaamukeri va hungu, swihlawulekisi/milawu ya matirhiselo ya ririmi na mbangu.</p> <p>TIMARAKA TA 15</p>	<p>13–15</p> <p>-Mahlamulelo yo hlawuleka na ku hundzisa leswi a swi languteriwile. -Miehleketo ya vutlhari na ku vupfa. -Vutivi byo enta bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Matsalelo ya kongoma mhaka. -Vundzeni na miehleketo swi na nkholukelano. -Nhlamuselo ya vuenti swinene naswona vuxokoxoko byi seketela nhlokomhaka. -Xivumbeko lexi faneleka no va na nkhaqato.</p>	<p>10–12</p> <p>-Mahlamulelo lamanene lama kombisaka vutivi lebyinene bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -U kongoma mhaka – a nga humi emhakeni. -Vundzeni na miehleketo swi na nkholukelano, nhlamuselo ya vuenti naswona vuxokoxoko byi seketela nhlokomhaka. -Xivumbeko lexi faneleka kambe xi ri na swihoxo switsongo swa nkhaqato.</p>	<p>7–9</p> <p>-Mahlamulelo yo ringanela lama kombisaka vutivi bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Mhaka a yi kongomiwi hi ku hetiseka - ku na ku humanyana emhakeni. -Vundzeni na miehleketo swi na nkholukelano lowu amukelekaka. -Ku na vuxokoxoko byin'wana lebyi seketelaka nhlokomhaka. -Xivumbeko lexi fanelaka hi ku angarhela kambe xi ri na swihoxo switsongo.</p>	<p>4–6</p> <p>-Mahlamulelo ya madyondza lama kombisaka vutivinyana bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Ku na ku kongomanyana kambe u pfa a humanyana emhakeni. -A hi minkarhi hinkwayo vundzeni na miehleketo swi khulukelanaka. -Ku na vuxokoxoko byitsongo lebyi seketelaka nhlokomhaka. -Milawu ya xivumbeko yi tirhisiwe hi ndlela yo ka yi nga twisiseki. -Ku na swihoxo swo tala</p>	<p>0–3</p> <p>-Mahlamulelo a ya kombisi vutivi bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Nhlamuselo a yi le rivaleni naswona yi humile swinene emhakeni. -Vundzeni na miehleketo swi hava nkholukelano. -Ku na vuxokoxoko byitsongo swinene lebyi seketelaka nhlokomhaka. -A nga tirhisangi milawu ya xivumbeko lexi faneleke.</p>

RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWAMBIKO XO LEHA EKA RIRIMI RA LE KAYA [TIMARAKA TA 25] (ku yisa emahlweni)

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
RIRIMI, XITAYILI & KU HLELA	9–10	7–8	5–6	3–4	0–2
Thoni, rhejisitara, xitayili, xikongomelo/nkucetelo, vaamukeri va hungu na mbangu. Matirhiselo ya ririmi na milawu ya matirhiselo ya ririmi. Mahlawulelo ya marito; Mahikahatelo na mapeletelo.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana swinene na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Ku na nkhaqato wa ntivoririmi naswona wu vumbiwile hi mfanelo. -Swihoxo a swi tali ku vonaka.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana swinene na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Hi ku angarhela ku na nkhaqato wa ntivoririmi naswona wu vumbiwile hi mfanelo. -Ntivomarito wa kahle swinene. -A ku tali ku va na swihoxo.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Ku na swihoxonyana swa ririmi. -Ku na ntivomarito wo ringanela. -Swihoxo a swi onhi nhlamuselo.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swo fambelananyana na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Ntivoririmi wo pfumala nkhaqato wu tlhela wu va na swihoxo swo hlayanana. -Ntivomarito wa mpimo wa le hansi. -Nhlamuselo a yi le rivaleni.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito a swi fambelani na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Swihoxo swi tele naswona ku na ku hlanganahlangana ka timhaka. -Ntivomarito a wu fambelani na xikongomelo. -Nhlamuselo a yi twali nakatsongo.
TIMARAKA TA 10					
MAAVELO YA TIMARAKA	22–25	17–20	12–15	7–10	0–5